



«ТАРИХИЙ МАНБАШУНОСЛИК,
ТАРИХНАВИСЛИК, ТАРИХ
ТАДҚИҚОТЛАРИ МЕТОДЛАРИ
ВА МЕТОДОЛОГИЯСИНИНГ
ДОЛЗАРҒИ МАСАЛАЛАРИ»

*мавзудаги Республика XIV илмий-назарий
конференциясининг материаллари*

14

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ТАРИХИЙ МАНБАШУНОСЛИК,
ТАРИХНАВИСЛИК, ТАРИХ
ТАДҚИҚОТЛАРИ МЕТОДЛАРИ
ВА МЕТОДОЛОГИЯСИНИНГ
ДОЛЗАРЪ МАСАЛАЛАРИ**

**Республика XIV илмий-амалий
конференция материаллари**



Тошкент – 2022

“Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари” // Республика XIV илмий-амалий конференция материаллари. 14-илмий тўплам [Тошкент давлат шарқшунослик университети. Масъул муҳаррир тар.ф.д., проф. М.М.Исҳоқов] Тошкент: 2022.

Ушбу тўпланда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 мартдаги 101-Ф-сон фармойиши, Ўзбекистон ОўМТ Вазирлигининг 2022 йил 14 мартдаги 97-сон буйруғи, ТДШУ ректорининг 2022 йил 17 мартдаги 79-УМ-сонли буйруғи ижросини таъминлаш мақсадида 2022 йилнинг 21 апрель куни Тошкент давлат шарқшунослик университетида ўтказилган **“Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари”** мавзусидаги анъанавий Республика илмий-амалий конференциясининг 14-навбати материаллари эълон қилинмоқда.

Анжуман ТДШУ илмий-тадқиқотлар режаси асосида шартномавий ҳамкор ташкилотлар – ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, ЎзР ФА Тарих институти, ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи, ЎзР ФА Ўзбекистон тарихи давлат музейи, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Қатағон қурбонлари хотираси давлат музейи билан ҳамкорликда ташкил этилди.

Масъул муҳаррир:

Тарих фанлари доктори, профессор М.М. Исҳоқов

Такризчилар:

Тарих фанлари доктори, профессор Ж.Ҳ. Исмоилова

Тар.ф.н., доц. Р.Р. Алимова

Таҳрир гуруҳи:

Одилов Б.А., Мадраимов А.А.,

Худойназаров И.Б., Бекмурадов С.Т.

Тошкент давлат шарқшунослик университетининг 2022 йил
30 апрель куни бўлиб ўтган 9-сонли навбатдан ташқари
Кенгаши қарорига мувофиқ нашрга тавсия қилинган.

4. “1289/1872-73 йили дор ус-салтанатининг ичкари қалъасида арк дарвозасининг муқобаласида бир мадрасаи иморат қилдурдиким, бу мадраса иморатнинг иши ўтган йили бошланиб қиш фасли келгани учун нотамо қолмиш эрди., ушбу йил итмомға етди”. – Огаҳий. Шохид ул-иқбол. 2096-210а вароқ.

5. “Санаи ҳижрия 1285/1868-69 йилга тахвил топди. Ушбу йил ичинда воқеа бўлгон воқеалардин бири улким, ... Муҳаммадмурод девонбеги ... Хивақ шаҳрида ... Саййид Алоуддин мақбарасининг кунботар жонубида... мадрасаи сангин фарроҳбино иморат қилдурди”. – Огаҳий Гулшани давлат. 243а вароқ.

6. Ўз МДА (ҳозирда Миллий архив), ф-И-125 рўйхат 1, йиғмажилд 596. Иш 1. 15 в

7. “Фирдавс ул-иқбол”да Пиримхўжа эшон мадрасаси 1811 йил куриб битказилганлиги ҳақида маълумот бор. Қаранг Мунис ва Огаҳий “Фирдавс ул-иқбол”. / табдил кириш ва изоҳлар муаллифлари Ш. Воҳидов, И. Бекжон, Н. Полвонов. Масъул муҳаррир Ш. Воҳидов. – Тошкент. Янгиаср авлоди, 2010. – Б.371.

8. Ўз МДА(ҳозирда Миллий архив), ф-И-125 рўйхат 1, йиғмажилд 596. Иш 1. 15 в

9. Гулямов Я.Г. памятники города Хивы. // Труды Узбекистанского филиала АН СССР. Серия I: История, археология. Вып. III – Ташкент 1941-С40.

10. Ўз МДА(ҳозирда Миллий архив), ф-И-125 рўйхат 1, йиғмажилд 596. Иш 1. 8 в

11. Чориев З.У. Тарихий атамалар изоҳли луғати. – Тошкент. Академия. 2001. – Б. 78,79.

12. Asian Journal of Multidimensional Research ISSN: 2278-4853 Vol. 10, Issue 12, December 2021 SJIF 2021 = 7.699 A peer reviewed journal. <https://tarj.in> QOZIKHONA AND RELIGIOUS RULE IN KHIVA KHANATE IN THE BEGINNING OF XIX-XX CENTURIES. S. Khusanov

МАНГИТЛАР ДАВРИДА БУХОРОДА МАДАНИЙ ҲАЁТ

Мақсуд Бешимов – Бухоро давлат университети ўқитувчиси

***Аннотация.** Ушбу мақолада ўзбек давлатчилигининг муҳим таркибий қисмларидан бўлган мангитлар сулоласининг давлат бошқаруви, ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёт, мактаб ва мадраса таълим тизими, амирларни илм-фанга муносабати каби масалалар илмий жиҳатдан таҳлил этилган*

В данной статье рассматриваются вопросы государственного управления мангытской династии, социально-экономической и культурной жизни, системы школ и медресе, отношения мангытских эмиров к науке и образованию.

This article scientifically analyzes such issues as public administration, socio-economic and cultural life of the Mangit dynasty, the system of school and madrasah education, the attitude of the emirs to science, which are important components of the Uzbek statehood.

Маданий жараёнларнинг бир йўналиши бўлмиш меъморчилик тарих, санъат, ижтимоий воқеалар натижаси, давр маърифати ва билимлар даражасини ифода этади. XIX асрда Ўрта Осиё хонликларида архитектура иншоотлари турлари янада такомиллашди. Бунинг натижасида кўплаб жамоат бинолари, жумладан, карвонсаройлар, кўприк, сардоба, ҳаммом, савдо расталари қурила бошлади, Монументал биноларнинг тархи, қиёфасида ўзгартишлар юз берди. Монументал архитектурада, бир томондан аввал ишлаб чиқилган композицион схемалар изидан бориш, иккинчи томондан эса маҳаллий ўзига хосликнинг намоён бўлиши, кўзга ташланади.

Амир Ҳайдар ҳукмронлик қилган даврда Бухорода Чор минор - Халифа Ниёзкул мадрасаси (1807), масжидлар, хонақоҳлар, ҳаммомлар қурилди, Халифа Худойдод мажмуаси қурилиши давом эттирилган. Бухорода Амир Ҳайдар онасига атаб махсус мадраса, Қаршида Али мадрасаси ва Мир Муҳаммад мадрасасини ҳам қурдирган. Чор Минор ёдгорлигига тўхталиб ўтадиган бўлсак: Чор Минор мадрасасини туркман Халифа Ниёзкул 1807 йилда қурдирган. Тўғри тўртбурчакли ховли атрофида бир қаватли устун айвонли хоналар жойлаштирилган.

Жануби - ғарб томонидаги бурчақда синчли масжид қаватли бўлиб, пастки қавати мадрасага кириш учун йўлак вазифасини бажарса, тепадаги иккинчи қават кутубхона бўлган. Чор Минор содда архитектураси ҳамда ажойиб композицияси билан XIX аср меъморчилигида оригинал кўринишга эгадир. Аҳмад Донишнинг ёзишича, Амир Ҳайдар ҳукмронлик қилган даврда Бухорода илм-фан, хусусан, тарих ва ислом илмлари ривожланган. Амир Ҳайдар мадрасаларда таҳсил олиб бориш учун Истанбул, Кобул ва бошқа шаҳарлардан кўплаб қўлзма китобларни олиб келишни буюрган. Унинг ўзи мунтазам равишда сабоқ берган, мадрасаларда дарс ўтган. Амир Ҳайдар «ал-Фавоид ал-алфия» номли фикҳнинг ханафия мазҳабида оид асар ҳам ёзган.

Манғит ҳукмдорлари мамлакатнинг ободончилик ишларига ҳам катта эътибор қаратганлар. Амир Насрулло томонидан ва унинг даврида Бухорода Қози Ҳасанхўжа, Олимжонбой, Эшони Пир, Мирзо Убайд, Модорихон, Исмоилхўжа (1829) Алий Чўбин, Мирзо Абдулғаффор, Тожиддин мадрасалари (1860) қурилди, Халифа Худойдод меъморий мажмуасининг қурилиши якунланди (1855). Амир Абдулаҳадхон мамлакат ҳаётини яхшилаш мақсадида бирқатор ислохотлар ўтказган: савдо-сотик ишларига қулай шарт-шароитлар яратиб берган, қорақўл тери савдоси ривожлантирилган, амирлик ҳудудида эрости фойдали қазилмалари: мис, темир, олтин қазиб олиниши йўлга қўйилиб, қончилик ривожлантирилган. Шаҳардаги ободончилик ишларига ҳомийлик қилган, савдо тоқлари таъмирланган, Янги Бухоро (Когон), Ялта, Железноводск шаҳарларида саройлар барпо этирилган.

Бухоро амирлигида XIX аср ўрталарида меморчиликда турар жойлар архитектурасида маҳаллий услублар шаклланган. XIX асрда монументал биноларнинг, айниқса ички қисмларини кошин, тош, ганч, ёғоч ўймакорлиги билан безатилган. Наққошликда айниқса ислимий нақши ривож топган. Бухоро амирлигининг Россия протекторатига айлантирилиши маҳаллий меморчиликда рус услублари таъсирини кучайтирган¹. XVIII аср охири – XIX аср бошларида Бухоро ва Хива меъморчилигида бинолар конструкциялари янада такомиллаштирилган. Жоме масжидлари сарой типидида серхашам қилиб барпо этилган, гузар-маҳалла масжидлари қишлоқ ва ёзлик катта айвонли қилиб қурилган.

Бу даврда Бухорода бунёд этилган обидалардан бири Ситораи Моҳи Хосса (форсча-юлдуз ой макони) – Бухородан 4 км шимолда жойлашган манғит сулоласи вакиллари томонидан бунёд этилган сарой-боғ Ситораи Моҳи Хосса саройи икки қисмдан, яъни эски ва янги сарой ҳамда ғишт тўшалган 3 ҳовлидан иборат. Эски сарой Бухоро турар жойлари руҳида барпо этилган бир - икки қаватли уйлардан иборат. Анъанавий уч қисми комплекс бўлиб, ундаги дастлабки бинолар Насруллохон (1826–1860) ва Музаффархон (1860–1885) ҳукмронлиги даврида қурилган. Абулаҳадхон (1885–1910) томонидан эса 1892-йилда қурилиш якунланиб, сарой ва боғ барпо этилади. Эски сарой бир қанча вақт Россияда рус меъморлари иши билан танишган уста Ҳожи Ҳофиз бошлиқ Бухоро меъморлари томонидан қурилган бўлиб, шу туфайли Эски сарой тарихида Европа меъморчилигининг элементларини ҳам кузатиш мумкин.

Эски саройнинг шарқидида Амир Саййид Олимхон ҳукмронлиги (1910–1920) даврида Янги сарой барпо этилган. Бир қаватли бўлган ушбу сарой “Т” шаклида қурилган. Янги сарой бир қатор бинолар - оқсарой, ойнаванд айвон, кутиш хонаси, амирнинг қабулхонаси, ҳарам, масжид, хазина, ҳайвонотхона ва бошқа хўжалик хоналаридан иборат. Янги сарой Европа ва маҳаллий анъанавий меъморчилигининг аралашмасидан иборат бўлиб, кўпгина хоналар рус муҳандислари Сакович ва Маргулислар раҳбарлигида бунёд этилган. Фақатгина 1912–1914-йилларда қурилган қабулхона ва оқсарой бинолари Бухоро усталари томонидан бунёд этилган.

Амир қабулхонаси даҳлизи деворлари тўлиқ ганчли нақшлар билан безатилган. Хонанинг деворларидаги гулдон ва гуллар шакли уста Ҳасанжон томонидан ишланган. Қабулхонадан оқсарой хонасига ўтилиб, ушбу хона икки йил давомида машҳур меъмор уста Ширин Муродов раҳбарлигида (25-30 киши) қурилиб пардозланган. Оқсаройнинг кўзгуларидан иборат деворига шарқнинг жимжимдор нафис нақшлари жозибадор гуллари оппоқ ганч билан ишланган. Сарой Манғитлар даври архитектурасининг ёрқин намуналаридан бири бўлиб ҳисобланади

XIX аср охири – XX аср бошларида Мир Араб мадрасаси ёнида, Пойи Калон ансамбли таркибида Амир Олимхон мадрасаси бунёд этилди. Мадрасанинг пештоқли дарвозасидан

ичкарига кирилади. Мадраса икки қаватли, тўртбурчак шаклдаги хужралар билан ўралган. Катта хонаси гумбазли том билан ёпилган.

Манғитлар даври ёдгорликларидан яна бири бу Болоҳовуз масжидидир. Унинг рўпарасида ХХ асрда бухоролик уста Курбон Йўлдошев баланд айвон солдиради. Уста Ширин Муродов эса кичик минора тиклайди. Нафис нақшлар айвон шифтининг авайлаб сақлаб келинишини таъминлаган. Ансамбл ўзининг бадиий нафосати билан Регистон майдонининг таркибий қисмига айланган. Болоҳовуз масжиди ҳозирги кунгача Регистон майдонида сақланиб қолган ягона ёдгорликдир.

Манғитлар даврида ижод қилган шоирлар, Бухоро адабий муҳити тўғрисида сўз кетганда Мирзо Содиқ Мунший, Муҳаммад Шариф Осиф, Жунайдулло Ҳозик, Ансаб Бухорий, Фитрат Вардонзеҳий, МужримОбид, Қори Раҳматуллоҳ Возех, Шамсуддин Шоҳин, Ожиз, Аҳмад Дониш, Мирзо Сомий, Саҳбо, Шарифжон Махдум кабиларни алоҳида эътироф этиш жоиз. Мирзо Содиқ Муншийнинг илмий-адабий меросида “Оҳугир ва Хайробод туманларига саёҳат”, “Қисмат”, “Дахмаи шоҳон” дostonлари бош ўринни эгаллайди. Аштархоний ҳукмдорларининг фаолиятдан баҳс юритувчи Дахмаи шоҳон” назмий асарида ҳар бир ҳукмдорнинг ўз тилидан унинг фаолиятига баҳо берилади. Ҳаётлик даврида қилган яхши-ёмон ишлари, ҳатто пушаймонлари назмий баён усулида чиройли ифода қилиб берилади.

Фойдаланилган манба ва адабитёлар

1. Айний С. Қисқача таржимаи ҳолим. / Асарлар. 8 жилдлик. 1-жилд. Т: Ўздавнашр, 1963. – Б. 97.
2. Айний С. Асарлар. 8 жилдлик. 1-жилд. Т: Ўздавнашр 1963. – Б. 249.
3. Айний С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро. / Куллийёт. 16 жилд. Жилди - 10. – Душанбе: 1966.
4. Айний С. Муқанна исёни. Т: Фан, 1994.
5. Аҳмад Махдуми Дониш. Рисола ё мухтасаре ах таърихи салтанати хонадони манғитийа”. – Душанбе: 1991.
6. Beshimov Maqsud. BUXORO BOZORLARI. // – Panjakent-2021. TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2: 100-102
7. Temirov F, Xolova U. PUBLISHING AND LIBRARY ACTIVITIES OF THE TURKESTAN JADIDS. International Journal of Intellectual and Cultural Heritage. Volume: 2 Issue: 01 | 2022
8. Temirov F. PUBLISHING AND LIBRARY ACTIVITIES OF THE TURKESTAN JADIDS. International Journal of Intellectual and Cultural Heritage. Volume: 2 Issue: 01 | 2022
9. Temirov F., Umarov B. Practical application of family, marriage and inheritance rights in bukhara emirates // Scientific progress. - 2021. - Т. 2. - №. 1. - S. 1201-1207.

МАНҒИТ ҲУКМДОРИ – АМИР ШОҲМУРОД ИСЛОҲОТЛАРИ

Дилшод Шаропов – Бухоро давлат университети ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада Бухоро амирлигида ҳукмронлик қилган манғитлар сулоласининг вакили Амир Шохмурод даврида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёт, давлат бошқаруви, ички ва ташқи сиёсат каби масалалар илмий жиҳатдан таҳлил этилган

В данной статье научно проанализированы социально-экономическая жизнь, государственное управление, внутренняя и внешняя политика Бухарского эмирата при правлении эмира Шахмурада, вышедшего из династии Мангытов.

This article scientifically analyzes issues such as socio-economic and cultural life, public administration, domestic and foreign policy during the reign of Amir Shah Murad, a representative of the Mangit dynasty in the Bukhara Emirate

Саидов Ш. XXСР ва РСФСР ўртасидаги дастлабки шартнома қандай имзоланган эди	254
Аминов Х. Темурийлар давлатида қайси эътиқодий ва фикҳий мазҳаб амалда бўлган?	257
Тўхтабоев Х. Демократик жараёнлар ривожланишига сиёсий элита таъсирининг хусусиятлари.....	261
Темиров Ф., Холова У. Бухоро амирлигида кутубхоначилик.....	266
Хакимова Д. Новый узбекистан начинается с порога школы.....	268
Холмонова Н. Хива хони Sherg'ozixon: tarix va talqin	272
Адилов Ж. Александр Бекович-Черкасский юриши тарихи Макгаҳан нигоҳида	276
Хусанов С. Хива мадрасалари	278
Бешимов М. Манғитлар даврида Бухорода маданий ҳаёт	281
Шаронов Д. Манғит ҳукмдори – Амир Шоҳмурод ислоҳотлари	283
Волтаев В. O'zbekistonda zamonaviy muzeylarning tashkil topishi va taraqqiyot istiqbollari	286
Бекмуродов С. Чигатой улуси бошқарувида ички ва ташқи зиддиятлар.....	290
Rajabov O. O'rta asrlarda Islom rivojiga hissa qo'shgan buxorolik olimlar	296
Наимов И. Табобатда Ибн Синонинг намунаси.....	300
Мирзаев А. Туркистон ўлкаси савдо-саноат ширкатлари фондларида пахтачилик масалаларини ёритилиши.....	304
Хомидов Д. Туркистон мухториятини тузиш ва унинг фаолиятида Носирхон Тўра Камолхон Тўра ўғлининг фаолияти	307
Авазов Ф. XV асрнинг ўрталарида темурийлар давлатидаги сиёсий вазият	310
Иминов Ж. Жади́дчи Тошпўлатбек Норбўтабековнинг Боку Съездида Совет мустамлакачилигининг танқиди.....	313
Қурбонов А. Ўрта Осиёнинг бронза даври жамоа ибодатхонаси хусусида	315
Махкамов А. Бухоро халқ совет республикасининг Афғонистон ва Москвадаги мухтор вакили Абдурахим Юсуфзода фаолиятидан	318
Отонхонов J. Ismoil Somoniy maqbarasi xususida	321
Razzoqov D. Amir Temur va Shohruh Mirzo davrida xitoydagi min sulolasi bilan savdo-elchilik va diplomatic munosbatlar	323
Abdullayev H. Amir Temur diplomatiyasi	328